

BIBLIOTEKA
VOJVODANSKOG MUZEJA
V: K: 275

МАЛА БИБЛИОТЕКА
М. БУДИМИР
О ИЛИЈАДИ И ЊЕНОМ ПЕСНИКУ

1940

КОЛАРЧЕВ НАРОДНИ УНИВЕРЗИТЕТ

»С М И Љ Е В О., Тел. 80-675
Краља Милана бр. 8

О ИЛИЈАДИ И ЊЕНОМ ПЕСНИКУ

I.

Класична грчка књижевност је у исти мах и најстарија и најсјајнија међу европским књижевностима. За нас Балканце нарочито је међутим важна чињеница што је та најстарија и најсјајнија европска књижевност првенствено балканска. Стога је и најстарији европски књижевни језик као и европска наука и философија балканског порекла. Оснивач грчке и европске науке, философије и вишег морала је погрчени старинац Питагора, са источног Балкана. Угледајући се на грчки оригинал, изградили су стари Латини свој књижевни језик, а према тој латинској копији изграђиване су доцније и остале копије западноевропске. Заслугом Солунске Браће наш старословенски књижевни језик стваран је непосредно према грчком оригиналу, а не према латинској копији. Са разлога што су словенски досељеници добрим делом пословенили многе балканске старинце, од којих су неки били раније погрчени или полатињени, однос балканских или алпско-понтских Словена према класичној просвећености сасвим је

BIBLIOTEKA
VOJVOĐANSKOG MUZEJA V: K: 275

МАЛА БИБЛИОТЕКА

М. БУДИМИР

О ИЛИЈАДИ И ЊЕНОМ ПЕСНИКУ

10

1940

КОЛАРЧЕВ НАРОДНИ УНИВЕРЗИТЕТ

»С М И Љ Е В О., Тел. 80-675
Краља Милана бр. 8

О ИЛИЈАДИ И ЊЕНОМ ПЕСНИКУ

I.

Класична грчка књижевност је у исти мах и најстарија и најсјајнија међу европским књижевностима. За нас Балканце нарочито је међутим важна чињеница што је та најстарија и

најсјајнија европска књижевност првенствено балканска. Стога је и најстарији европски

књижевни језик као и европска наука и философија балканског порекла. Оснивач грчке и

европске науке, философије и вишег морала је погрчени старинац Питагора, са источног

Балкана. Угледајући се на грчки оригинал, изградили су стари Латини свој књижевни језик, а

према тој латинској копији изграђиване су доцније и остале копије западноевропске. Заслугом

Солунске Браће наш старословенски књижевни језик стваран је непосредно према грчком

оригиналу, а не према латинској копији. Са разлога што су словенски досељеници добрим делом

пословенили многе балканске старинце, од којих су неки били раније погрчени или полатињени, однос балканских или алпско-понтских Словена према класичној просвећености сасвим је

друкчији но код осталих Европљана. Главни носиоци античке културе, прекласичне и класичне, су стога за нас Балканце донекле и физички, а не само духовни родитељи наши. За Балканце је

антика у неку руку национални предмет. Нажалост наша школска просвета посудила је своје наставне програме, па и уџбенике, од западноевропских шегртових шегрта, а не од наших старобалканских мајстора.

Илијада је главно дело најстарије и најсјајније европске књижевности. У старој грчкој школи то најлепше песничко дело било је главни школски уџбеник поред поучног песимисте

Хесиода. Из Илијаде су учили Аристотел и његов ученик Лесандар Србљанин, како Гундулић

зове Александра Великог. Илијаду је држао у рукама велики мислилац Платон и као момче

голобrado и као седи и неуморни осамдесетогодишњак. Незгодно је било можда само то што су

стари Грци тражили у Илијади више поуке, а мање забаве. Али то је судбина свих писаца, кад од

њихових дела направе уџбенике само школске, а не и општенародне. Ипак је Илијада остала и

општенародни уџбеник чојства и јунаштва, најпрактичнијих и најпречих вештина.

Међутим, овај општенародни и простонародски уџбеник и забавник, ма да јасан и

разумљив нешколованим слушаоцима и читаоцима, убрзо је постао и остао нејасан и

неразумљив школованим људима, а нарочито оштроумним стручњацима и домишљатим

критичарима. Тако је настало оно што се зове хомерско питање. Најстарије питање за које зна

просвећена Европа. Оно је покренуто пре неких 25 столећа и није нашло још правог решења.

То хомерско питање састоји се у ствари из више питања, а најважнија су ова: да ли је

Илијада једно уметничко дело од једног песника или је збирка народних песама од разних

певача, званих рапсода. Ако је прво вероватније, од кога је, када је и где је то дело написано. А

ако је друго ближе истини, где, када и од кога је извршена последња редакција тих народних

песама, које сада сачињавају Илијаду. Је ли, пита се даље, онај непознати певач и песник, слепи

Хомер, био генијални творац оне претпостављене прве Илијаде или је био генијални писац

редактор оне друге Илијаде? По имену тог легендарног Хомера, чије име неки због неосноване

традиције погрешно изговарају Омир, добило је ово старо и замршено питање своје име. Најзад, треба ли његов спев од неких 15.000 дугих стихова, званих хексаметара звати Илијадом по граду

Илију или Ахилејидом по имену главног јунака Ахила? На ова најважнија питања покушаћемо

да одговоримо на крају овог простонародског извештаја.

Још пре 40 столећа била је жива сувоземна и поморска трговина у балканско-анатолској

области. Мале лађе, које су се држале претежно обале, ишле су из Мисира и Сирије, са Кипра и

Крита преко Дарданела кроз Боспор према ушћу Дунава и Дњепра. Дивљим северњацима

довозиле су се израђевине радиног и напреднијег заната по анадолским и медитеранским

градовима и узимали у замену жуто злато и ћилибар, а доцније и златно жито и цинобер, чија је

цена била равна злату. Ове мале лађице са својим тешким товаром нису могле ући у Дарданеле, или Хелеспонт, на чијој источној обали стајаше тврди град Илиј или Троја, ако је хладна струја

са севера била мало јача. Морали су робу истоваривати и пренети сувим путем испред

тројанског града. Краљ у том граду наплаћивао је за тај пролаз високу царину и тако се силно

обогатио. Кажу да је био најбогатији човек на свету у оно старо доба. Имао је много деце, самих

синова је било педесет, међу њима и Парис.

Цару кажу врачевци да ће му тај син упропастити царевину кад нарасте. Стога цар пошаље

слугу са малишаном на планину да дете остави зверима. Али се нађе нека мечка која дете отпоче

дојити. Дете брзо нарасте и силно ојача, постане чобанин и прозову га остали чобани

Александром, то јест „Међедовићем“. Због неке свађе са чобанима дође на суђење пред цара, свог оца, који по некој белези позна сина и заволи. Али Александар остане и даље чобанин, чувајући небројену очеву стоку. Једног дана оброну се пред њим на планини три лепе виле.

Једна је држала у руци златну јабуку, на којој је писало „најлепшој“. Замоле га да пресуди која је

најлепша. Он досуди јабуку Афродити, а ова њему обећа Јелену, најлепшу царицу оног времена.

Александар или Парис врати се на очев двор, оде преко мора на Балкан у госте цару Менелају и

одведе му лепу жену Јелену. Овај балкански цар са својим братом и осталим Грцима крене на

Троју да је освоји и раскопа и тако опере част. Рат је трајао пуних десет година. Под крај рата

највећи грчки јунак Ахил убија првог тројанског јунака Хектора, брата Александрова. Други

досетљиви Грк Одисеј смисли план да се направи велики дрвени коњ и остави под Тројом, пун

најбољих грчких војника, а да се остала војска укрца и привидно крене кући. Тројанци напредну, увуку коња, из којег ноћу искоче Грци, запале Троју, разоре и опљачкају.

Старо пророчанство се ипак не испуни сасвим, јер Тројанац Ајнеја побегне са већим

бројем саплеменика преко мора и после дугих лутања оснује вечни Рим као наследника тврде

тројанске куле. Злосрећни Парис или Александар убије Ахила још пре пада Троје. На месту

старе Троје хтео је Јулије Цезар да подигне нови Рим. Али тек је Нишлија Константин Велики

на излазу из Дарданела, на Боспору подигао Нови Рим, Константинов Град или Цариград, који

су германски гусари Викинзи звали Велики Град. Тако је легендарну Троју Хекторову заменио

најпре стари Рим на Тибру (илирско име!), а њега Константинов Нови Рим. Кад је овај постао

Истанбул, онда се појавила православна Москва као Трећи Рим са својим тежњама према

пролазу покрај некадање Троје кроз Дарданеле у топло и ведро Средоземље.

Историја Дарданела и дарданског Илија или Троје стара је према томе неких 40 векова

као и оне пирамиде што су гледале на Наполеонове војнике. Пре 40 столећа кренули су илирски

Дарданци из данашње Рашке и Старе Србије према Анадолу. Троја је старобалканска кула на

овом судбоносном раскршћу, што носи име по Дарданцима. Стога Хекторову кулу Илиј пред

улазом у Дарданеле бране поред самих Тројанаца, Дарданаца и њихових балканско-анадолских

савезника још и илирски Пајонци са Вардара. Бране је и онда када грчки колонисти са анадолске

обале настоје да продру у Дарданеле и у Понт, одакле је долазило, како је напред речено осим

правог злата још три врсте блага равне вредности: жито из Украјине, цинобер са Авале, и

ћилибар са Источног Мора преко Дњепра. До тих блага могло се доћи најлакше преко

Дарданела.

Али песник Илијаде не пева о тим земним богатствима, ма да зна за силно благо у Илију.

Он жели да пева о срџби главног грчког јунака, љутог Ахила, који је као пагански „господар

Понта" ведрио и облачио на Црном Мору готово све до појаве св. Николе. Овај га је као „морски

старац" одменио и преузео заштиту свих путника и морепловаца. Песник Илијаде, који не

открива изузетну геополитичку важност Илија, не казује ништа ни о Ахиловом култу. За

песника Илијаде Ахил је са мајчине стране, која је дебља и јача од очеве по схватању старог

балканско-анадолског друштва, божанског порекла, али ипак смртан и повредим само у пети

(Ахилова пета). Песников Ахил је млади јунак, који љуби робињицу Брисеиду, воли друга

Патрокла и поштује свог седог родитеља Пелеја, а мрзи Агамемнона и Хектора. Култски Ахил је

демон љутог и мрачног северњака, опасног за средоземне морепловце и грчке колонисте.

Агамемнон или Мемнон је старо божанство ведрине и као такво природан противник срдитог и

мрачног Ахила. Песник је та бића старог мита и још старијег култа потпуно хуманизовао, здруживши старе митове са савременом стварношћу.

Та савремена стварност коју нам износи песник Илијаде, садржи јасне основе новог

друштвеног поретка и новог односа међу људима и народима. Песник Илијаде много је

напреднији и трпељивији но енциклопедиста Аристотел, учитељ Лесандра Србљанина, који је, прогласивши равноправност свих људи, показао да је више научио и сазнао животне мудрости

код песника Илијаде но код свог учитеља и главног философа римско-католичких богослова.

Песник Илијаде није међутим само за међународну, но и за друштвену равноправност. Краљеве

зове „народним изјелицама“, па је противан хаотичној олигархији и самовољи поједине

властеле, јер тражи домаћинску монархију чојства и јунаштва. То су идеје с краја VII и почетка

VI в. пре Христа. Стога Илијада, која није ни збирка народних јуначких песама ни еп наручен од

дворских кругова, не може бити старија од почетка VI в. За ову претпоставку говоре још две

важне, од Илијаде и њеног песника независне чињенице. У то доба почиње из јонског града

Милета колонизација Понта, те тако у VII столећу постаје улаз и пролаз дарданелски важан за

грчку трговину. Друго, почетком тог истог столећа вођен је између два грчка поморска града на

Евбоји дуг и непоштедан рат, у коме су учествовале готово све грчке државе. Тај лелантски рат

послужио је песнику Илијаде као пример општегрчког ратног савеза против туђина.

Песник Илијаде свео је цео тројански десетогодишњи рат на свега 50 последњих дана.

Тако се већ показао као савршен мајстор у погледу композиционе технике. Али то није ни

једина ни главна његова врлина. Психолошка стварност је јача од свих осталих. Песник Илијаде

је прави мајстор психолошке анализе. Размишљања Хекторова пред погибију и визије његове

удовице шта ће бити са њеним и његовим сирочетом, налазе себи равна само код великих

словенских романијера, Достојевског и Толстоја. Опис лепе Јелене није дат непосредно као

што то чини Ариосто и други прослављени епичари. Песник нам саопштава утиске које редом

изазива Јеленина лепота на тројанске старце, који посматрају и њу и сву пустош коју та лепота

проузрокује. Песникову објективност и изузетну способност репристинације и културних и

психолошких стања не треба поново препричавати.

Овај песник из старобалканске Атине могао је да постане учитељ европских учитеља, Грка и Римљана, јер је осетио и исказао везу између прошлости старобалканске и будућности

хеленске, јер је у својим јунацима измамио искру божанског пламена, а у својим боговима

пожаре људских страсти, јер је једном речи зближио садашњост и вечност, богове и људе, пријатеље и непријатеље, чојство и јунаштво. Макар да његова песма потпуно испуњава све

Аристотелове захтеве о јединству места и времена, његова Илијада даје више но Шекспирове

драме и прозни епови руских романсијера. Јединство и јединственост Илијаде, самосвојног дела

једног јединог генијалног уметника, чини триптих Ахиллових љубави. Овај триптих дели

Илијаду у три дела: прво сексуална љубав, затим другарска љубав и најзад синовљева љубав. У

последњем од 24 певања ове су три врсте љубави још једном на Хекторову примеру показане. У

том се тек певању потпуно гаси полазни мотив епа, срџба љутог Ахила. Тако песник

наговештава опште измирење и опште смирење. Стога Илијада и њен песник припадају свим

временима и свим народима. После овог сумарног прегледа излажемо важније детаље.

II.

Како је овај уметник кроз цео стари век сматран највећим песником и најбољим

учитељем старих Грка, којима хришћанска Европа у великој мери дугује своју просвећеност, задржаћемо се најпре код њега, да тек после пређемо на само дело. Иако знамо да се уметникова

личност најверније открива у самом уметничком делу, макар се оно истицало епском

објективношћу као Илијада, ми ипак морамо нешто рећи о песнику на основу оног што се зна о

њему мимо његова дела.

Песник Илијаде сматра се оснивачем најстарије европске књижевности, ма да је

несумњиво било код Грка и песника пре њега. Овај уметник се служи најстаријим европским књижевним језиком, који се увек разликује мање или више од народног говора. Према том најстаријем књижевном и уметничком језику изграђивани су доцније сви потоњи европски књижевни језици, почевши од латинског па све до нашег језика. Али са том разликом што су, захваљујући раду благородне браће из Солуна, књижевни језици некатоличких Словена изграђивани претежно према грчком оригиналу, а не према латинској копији као западноевропски књижевни језици. Песник Илијаде је на тај начин духовни отац европске мисли изражене књижевним језиком, па може од нас, својих потомака да тражи нешто мало знања и познавања своје личности.

Седам се градова, како кажу, отимало око славе да буде родно место песника дивног епа о јунаку Ахилу и његовој убиственој срџби. Заправо је број грчких градова, који су се отимали око те изузетне славе и части био већи. Али због традиционалне светиње и особености седмице, која је из старе Месопотамије продрла у Анадол и Европу и која има широк значај (седам грчких мудраца, седам чудеса античког света, седам планета у старој астрологији, седам гласова у музици и седам жица, седам римских легендарних краљева итд.) и немогућност да више од седам имена уђе у један херојски стих, звани хексаметар учинише да се увек у разним варијантама спомиње по седам градова. То су понајчешће Змирна, Атина, Хиос, Аргос, Колофонт, Кима, Пилос, Итака итд. Већина ових имена нису грчка, јер је средоземни урбанизам прегрчког порекла. Места као Змирна и Атина, оба са негрчким именима, спомињу се готово у

свим варијантама. Са тога разлога и због чињенице да је књижевни језик, у ком је написана

Илијада, претежно вештачка мешавина јонског и ајолског дијалекта, сматрају данас учени

стручњаци да је песник Илијаде рођен у Змирни, будући да су се у тај крај доселили најпре

ајолски Грци, које су доцније потисли према северу јонски Грци. За Змирну као родно место

Омирово говорио би и надимак Мелесигенес, кад бисмо поуздано знали да то име припада

Омиру. Али антички стручњаци не мисле као савремени.

Филолог Аристарх, коме и стара и модерна филологија највише дугује због успешног

проучавања омирских песама, сматрао је да је песник Илијаде рођени Атињанин. Са тим се

слаже античка традиција о атинском државном издању Илијаде и Одисеје, које је неком одбору

стручњака поверио тиранин Писистрат око 560 г. пре Хр. Како за овакво схватање говори и

језичка анализа обају епа, коју је савесно и детаљно извршио лингвиста Вакернагл, ми смо више

склони да прихватимо старо Аристархово мишљење но оно данашњих стручњака. На то нас

наводе и друге околности, које ћемо доцније поменути.

Песник и писац Илијаде био је из града, а не са села као његов тобожњи супарник

Хесиод. Али он ипак добро познаје и сеоски живот, готово подједнако добро као и живот

грађана и помораца. Као време његовог живота данас се обично узима округло око 800 год. пре

Хр., док су стари ишли још даље и дубље у старину за неких 3—4 века. Нама се чини да је овај

број претеран. Због оних места у његовим песмама која се односе на промене у политичкој, ратној и трговинској историји песник и писац Илијаде није могао деловати пре краја VII века

пре Хр. Његов географски хоризонт обухвата цело Средоземље од Крима до Гибралтара, па

мало и преко тих граница. Значи да је песних млађи од јонске колонизације медитеранских

обала на Понту и на западу према Италији и Иберији, а та је колонизација започела тек око 700

год. пре Хр. Под крај тога истог столећа почињу борбе између осиромашеног народа и

аристократских великих поседника.

Главни јунак Илијаде противник је новонасталих демагога, али је одлучно против

самовоље феудалних краљева, које назива „народним изјелицама“. Ове и овакве речи могле су

се чути тек око 600 г. пре Хр. Тада је и започела Атина, у којој су борбе против феудалне

госпде биле у пуном јеку, да продире у насеља око Дарданела, где је била некад Троја и где се

под заштитом богиње Атине одржавао и култ самог Ахила. Савршенија техника стиха и

композиције у Илијади и Одисеји насупрот невештини и уском видокругу песника Хесиода

упућују нас на то да песника Илијаде сматрамо млађим. Хесиод је живео око 650 г. пре Хр. и зна

за Латине. Али што је много важније и он виче на краљеве који примају мито и кроје неправду.

Међутим Хесиодов је протест ситан и личан, а у песника Илијаде тај протест има шири и

одређенији карактер.

III.

Овај песник и писац Илијаде, који по свој прилици живи и ради у Атини у првој

половини VII века, треба да се зове Омир или Homeros. Овакво лично име потпуно је усамљено

у грчком именику. То је јасно показао пољски филолог Синко. Постојали су људи звани

Хомериди, његови тобожњи потомци, који су наставили његов певачки и песнички занат. Али

постојање ове уметничке породице доказује само толико да је име њиховог тобожњег претка

имало у целом грчком свету снажан и висок углед и да се веровало у екзистенцију неког великог

песника са таквим именом. То су име на разне начине објашњавали. За неке античке стручњаке

оно значи пратиоца или таоца или слепца или друга. Те етимологије или су погрешне или врло

мало вреде, ма да је формално најближа вероватноћи она последња. Данас можемо са довољно

оправдања казати да је реч Homeros без сумње грчка, а не туђинска. То је важно стога истаћи

што песник Илијаде осим грчког зна понешто и од прегрчких говора и што су често оснивачи

књижевности као и држава туђинског порекла (Еније код Римљана, Солунска Браћа и Марко

Марулић код нас итд.). Друга лингвистичка чињеница још је важнија. Реч Homeros требало би у

ствари писати са малим почетним словом, а не са великим, како то ради образована Европа већ

неких 25 векова. То није никакво лично име, него именица, сродна по свом значењу са и нама

познатим грчким именицама rhapsodos и poietes, рапсод и поета. У истини ова сложена именица

има значење „состављач“. Тако је у овом случају од апелатива који означава професију постало

лично име. Сам пак песник Илијаде остаје према томе за нас незнани јунак и безимен уметник, јер му не знамо личног имена.

Све су велике и истинске величине често анонимне. И песник

Илијаде није неки уметник са својим рођеним именом. Он се зове само уметник. И ништа више.

И у томе је један део његове величине. Овакво тумачење имена Homeros или тачније речено

именице homeros, која је доцније постала именом највећег, па вероватно стога тобож и

најстаријег песника, задаје нема сумње извесне тешкоће. Штавише оваквом тумачењу могло би

се на први мах можда и са правом приговорити да не даје никаквог решења, јер да замењује х са у. Или можда још нешто горе.

Од сасвим ретког и сасвим грчког имена Homeros, које је кроз дуги низ столећа добило

сасвим одређен облик посебне и снажне уметничке индивидуалности, ствара се нејасна и

неодређена претстава о неком безименом јунаку односно уметнику. Али давно су прави

уметници сами рекли да су за широку публику од интереса једино и искључиво њихова дела као

сведочанства о њиховом јавном раду. Све остало као приватни живот са згодама и незгодама, мржњама и љубавима, врлинама и манама, па разуме се и њихово „право“ а не артистичко име, савршено су безначајни и за ону јавност која жели да боље позна писца и да дубље продре у

његов уметнички живот. Тенову теорију о временској и просторној условљености не побија

овакво схватање, ако се помоћу њега из самих уметничких споменика може да утврди све оно

главно што нам открива уметникове погледе на људе и живот, што нам помаже да

реконструиремо уметников психолошки портрет. А то и јест главно и суштаствено код сваког

човека, и код оног са улице. Поготово вреди ово за велике индивидуалности научне и

уметничке, које су, за разлику од државничких и војничких величина, оставили и потомству

предали довољно грађе помоћу које увек можемо да пронађемо и утврдимо оно доиста крупно и

особено у њиховој појави, у њиховом животу и раду. Из те грађе, а не из туђих сведочанстава, макар да су понекад корисна често и интересантна, можемо и морамо да узмемо што нам треба и

да прописно задовољимо захтевима Тенове школе о условима за самосвојну сарадњу јединке и

колектива, одређену местом и временом.

Већ смо напред додирнули нека питања која су са тим у вези. Поставили смо радну хипотезу да је Илијада, коју читамо у овом облику, коначно утврђеном најмање пре 22 века, дело једног јединог песника, да је то дело написано и према томе постало не много пре 560 г. пре Хр. и то у оном крају грчком где је постала и књижевна драма, у Атини. За вероватност овакве хипотезе ми се не позивамо на ону стару традицију о Писистратовој комисији од четири

члана, која је приређујући атинско државно издање без сумње користила прилику да успут нешто ћари и за атинску славу и величину. Против те легенде, како многи зову овај податак, устали су у првом реду унитарци, т. ј. они стручњаци који Илијаду сматрају делом једног јединог уметника. И они са пуним правом мисле да одбори и комисије по правилу не могу да скроје ни какву ситну уредбу, а камоли овај величанствен еп. Овај противаргуменат не може се побијати. Међутим ако знамо да се људска природа за ових 25 векова није много изменила и ако видимо да и данас у одборима и комисијама ради по правилу само један члан, а други одобравају и потписују, са зевањем или без зевања, мишљење главног референта, онда не можемо разумети зашто се унитарци буне против ове Писистратове редакциске комисије, која не иде у прилог схватању плуралиста, њихових љутих противника. Да је доиста нешто рађено у Атини са Илијадом, показује у првом реду она чињеница коју је утврдио лингвиста Вакернагл и коју може и данас и увек сваки стручњак проверити. То је атичка и атинска површина и политура епског књижевног језика, тако назване најстарије грчке коине (заједнички дијалекат). Јесу ли у Атини на почетку VI века постојали услови за

такав поступак? Ово је питање пресудно за Вакернаглов налаз, који снажно подупире античка традиција о Писистратовој комисији и Аристархово ауторитативно мишљење да је песник и писац Илијаде Атињанин. Ако није било општекултурних и књижевних услова за тај рад у Атини око 600 г. пре Хр., онда нам је узалудан сав труд и сва добра воља да верујемо одређеној и јасној традицији, која не може бити без икакве основе. Узимајући стару и прецизну традицију о атинској редакцији омирских песама не као доказану тврду чињеницу него само као радну хипотезу, ма да за њу говори посредно Аристархово сведочанство и поуздан налаз лингвистичке анализе, изнећемо укратко стање и прилике у Атини под крај VII и на почетку VI века пре Хр. То је време када је наша Илијада, ова коју су читали грчки малишани, државници и мислиоци и коју су нам предали александрински филолози, могла да добије свој данашњи облик. Према поменутој традицији пре Писистратове редакције омирске су песме биле расуте и несређене. Треба имати на уму да израз „омирске“ не обележава неко одређено лице него да је као ознака занимања, синоним за изразе *rhapsodos* и да се односи само на јуначке песме већег обима, нарочито на оне о тројанским јунацима. Управо за такву поезију претпоставља се уметник већих способности, истински „састављач“, т. ј. *homeros*. У сваком случају именица *homeros* много је старија од имена *Homeros*, које у живом народном говору тако рећи није заправо ни постојало као име, него можда једино као надимак. Писистратова Атина била је сва у превирању. Живело се на завршетку феудалне аристократије и на почетку трговачке демократије. Феудалној аристократији, која је неговала

култ јуначких предака и која се стално борила за међусобно првенство, припадају јуначке песме

о њиховим претцима, који су сви „краљеви од Зевса рођени и од Зевса отхрањени“. Такве су

песме певане по њиховим кулама, које су често подизане на местима важним за саобраћај и

трговину. Остали слободни грађани без имања и без земље ишли су у туђину ван Атине и ван

Атике да зараде хлеба, било као колонисти, као трговци и занатлије или као плаћени ратници.

Атика је била кршевита и посна земља, те није могла сама да исхрани своје становнике. Морала

је да увози жито, најпре из Мисира, преко критских помораца, доцније са севера, из Тракије и

Јужне Русије, где је врло давно, можда већ око 700 г. пре Хр. сејано жито за експорт. На

северним обалама Црног Мора живели су „Скити земљорадници“, који су грчким поморцима за

грччарију продавали своје жито. Грчки се жито звало *sitos* и *sita*.

Како је та реч у грчком страна, могуће је да је словенског порекла као и име неке далеке планине на северу, за коју су Грци

чули исто око 700 год. То су *Rhipai* или *Argirai*. Последњи облик постао је народном

етимологијом или преко страног посредника, који као и Јермени премешта групу гр у рг. Прави

облик гласио је у прасловенском хрибаи, хриби „планине“. То су најстарије грчко-словенске

везе.

Слично становницима нашег крша морали су стари Атињани и Атичани да било под

којим видом постану исељеници. Из уста главног јунака Илијаде, божанског Ахила, сазнајемо

да такав исељеник — *metanastes* — није међу феудалном господом уживао никакве части ни

уважења, него је сматран као и остали бескућници пропалим човеком. Из ове значајне изјаве

Ахилове закључујемо да Илијада није могла бити написана пре VII века, јер тада су исељеници

заузимају поуздан и частан положај у грчком друштву. Али сви нису били расположени да

оставе танку и кршевиту Атику. Радије су остајали код куће. Ту је средином VII века после

лелантског рата, који је изгледа био дужи но пелопонески или тридесетогодишњи рат и у коме

су исто као и у тројанском рату учествовале све грчке поморске државице, почиње борба себара

и бескућника против феудалне мањине, чију поквареност описује и Хесиод и песник Илијаде.

Први их јавно назива корупционашима, а други народним изјелицама и саможивим

насилницима. Стога омирске песме не можемо сматрати продуктом феудалне средине, иако је

епска поезија из такве средине изашла. Оне су у данашњем облику продукт прелазног доба, које није ни краљевско-феудално ни народно-демократско.

То је доба тоталних диктатора или тирана, који су умели да користе и грешке незасите

господе и расположења гладних маса, да задовоље своје славољубље и да дођу до власти. Ако

им је то пошло за руком, онда су као Писистрат ослањали се на широке слојеве, гледајући при

том да им пруже не само телесну него и душевну храну. Народне масе у Атини и Атици биле су

гладне и жедне не само правде. Тражиле су и власти и хлеба и забаве. Писистрат је прво отео од

великаша, али не да да народу него да задржи за себе и за своју породицу. Народу је дао хлеба и

забаве и створио му је могућности и да слави своје старе богове, који нису били на сунчаном

Олимпу нити су се безбрижно смејали неугасивим смехом, него су боравили у црној земљи, тешкој и хладној. Та народна, раније

од феудалне господе презрена божанства, готово никако се не појављују у Илијади. Поуздано и убедљиво тумачење ове важне чињенице не може се лако дати.

Она не значи да Илијада припада песнику неком који живи од милости феудалне господе, како се то обично узима. Та мало час смо видели каквим нечувеним изразима песник наш обележава краљеве и осталу феудалну господу. Много је вероватније стога оно тумачење које полази од околности да се простонародна земљорадничка божанства не могу јављати у ратничком кругу, кругу, створеном далеко од рођене мајке земље, за коју су својом функцијом везана нераздвојно за сва времена и све облике живота.

У Писистратовој Атини на почетку VII века истиче се све јаче култ земљорадничких

божанстава. Али и под тим новим условима друштвеног живота главно је божанство у

Писистратовој Атини сама богиња истог имена, која и у Илијади с обе стране зидова тврде Троје

игра главну улогу . Помињу се и друга божанства, која учествују и у самој радњи. Али главни

јунак епа стоји под заштитом главног божанства Писистратове државе. У славу тог божанства, које је несумњиво прегрчког порекла, основао је атински тиранин, заштитник атичког пука и пропагатор књижевности, међу осталим и панатенејске свечаности. На тим свечаностима, како

је раније речено, понајважнија тачка била су рецитовања из омирске епике. У ту сврху била су

приређена и нова државна издања Илијаде и Одисеје. Како је неких 40 година раније у истом

граду делао необичан човек, који је био и државник и трговац, путник и песник, не може се рећи

да у Писистратовој Атини није било уметничких и друштвених услова за деловање песника

Илијаде.

Према томе за Атину као место постанка у Писистратово време говори античка

традиција, са којом се на свој самосталан начин слаже александринска филологија и модерна

лингвистика, говори дијалекатска глазура, говори поглед на друштво и односе међу људима. Са

примитивним сујеверјем атичког пука у Писистратово доба, о којем говори Аристотел у својој

Политичкој историји Атине, слаже се и за грчке прилике необично висок ранг који песник

Илијаде даје свештенику. Са широкогрудим схватањем и поштовањем туђинштине, које издиже

песника Илијаде и изнад самог Аристотела, подудара се међународни и трпељиви дух атичког

поморца и трговца, који обилазе и посећују све светске тргове оног времена на Средоземљу. Та

значајна атинска трпељивост учинила је да је и горда Периклова Атина век и по доцније

примала у часно друштво својих старих божанстава и нова божанства из варварских области. И

овде је широкогруда трпељивост била знак друштвеног здравља и животне способности.

IV.

Али за Атину Писистратову говоре и спољни моменти, који су нам познати ван опсега

песникове Илијаде. Писистратова спољна политика ишла је за тим да атичкој трговини и

индустрији обезбеди поуздане поморске путеве са Црним Морем и свим богатствима у његовом

залеђу. Ти су путеви ишли преко Хелеспонта или Дарданела. Писистрат је стога заузео и држао

главне положаје са обе стране на улазу у Хелеспонт. На анадолској, тројанској страни већ је био

од раније гроб Ахилов, који је сад дошао под заштиту богиње Атине, која и у епу штити главног јунака Илијаде. У то време омирска Троја лежала је већ вековима у рушевинама. Разорили су је не Агамемнонови Грци, него трачки досељеници, који су почетком XII века провалили са Балкана у Анадол. Како ни за потоњу грчку колонизацију западне анадолске обале тврди тројански град нема никаквог значења, јасно је да у Илијади не смемо, како то неки историчари чине, тражити неку одређену историску садржину. Место разорене Троје остао је оближњи рт Сигеј, који је бранио улаз у Дарданеле. Давно разорена Троја није се више никад могла поново подићи, јер је од почетка XII века, када је Пријамова Троја разорена, па до Писистратова освајања дарданелског прибрежја прошло и времена и поморство пошло напред. Место оних малих лађица, које су трговци пред Хелеспонтом као и Аргонаути из мора извлачили и, плативши таксу господарима тројанске куле, опет нешто даље на север спуштали у море, избегавши тако јаку противну морску струју са севера која је њихове лађице просто одбацивала на југ и онда када није дувао оштри северац, сада су пред Дарданеле долазиле веће лађе, којима та струја није сметала. Сада поморци нису пред Тројом морали да образују оне чудне поморско-сувоземне караване и да плаћају харач тројанском цару, најбогатијем човеку старог времена. Па ипак Дарданели и Боспор нису изгубили своје важности, чим се појавила поморски довољно јака сила да их држи у својој власти, за коју је пут на богату понтску област значио крупан економски и политички интерес. Та је сила била Писистратова Атина. За оно подруг века што је протекло између инвазије

Кимераца са равнице између Дњепра и Дунава (око средине VII века) и персијанског

империјализма према Белом Мору (тако балкански Словени назваше Ајгајско Море) Хелеспонт

је постао необично важан за грчке колонисте и трговце. Не може се довољно нагласити и истаћи

тврда историска чињеница да Троја или тачније речено Сигеј и Хелеспонт постају за Грке

интересантни тек око 700 пре Христа, када је јонска колонизација према северу у пуном јеку.

Пре тога времена је Троја за Грке, чак и за оне највеће радозналице међу њима савршено

неинтересантна. Према томе не може никако бити говора о томе да је наша Илијада, која пева о

љутом Ахилу, господару Понта и његових путева, испевана раније, како се то обично мисли.

За Атину и њену трговину са Трачанима и Скитима постаје Троја односно Сигеј са

својим херојем Ахилом интересантна тек око 600 пре Христа. Значи да је песник Хесиод старији

од песника Илијаде. То се могло и раније закључити пре открића Виктора Берара о важности

тројанског пролаза за поморску трговину. Епска техника, гледање на живот и друштво и

уметничка психологија носе код Хесиода све знаке даровитог примитивца са села. Код песника

Илијаде имамо рафиновану психологију грађанина са слободним и оштрим погледом, савршену

епску технику и раскошну уметничку изражајност. Оно што се досад увек сматрало код Хесиода

позајмицама из омирских песама треба сада сматрати наследством од заједничког претка, старијих песама и непознатих песника, којих је без сумње било и пре Хесиода и пре Омира.

Као што смо раније видели, песник Илијаде није представник ни феудалне господе ни

земљорадничког народа. Он је потекао из средине грађанског друштва на обалама ведрога и

живог Средоземља. Он је, што му име каже, састављач, уметник који саставља и спаја људе и

богове, феудалце и пучане, село и град, море и копно, прошлост и садашњост, варваре и Хелене.

За ово последње спајање потребно му је не само познавање прегрчких веровања и божанстава, него и прегрчких говора. Песник наше Илијаде није напросто стваралац најстаријег књижевног

језика у Европи. Он је као мајстор састављач у свом епу са једнаком љубављу и пажњом

саставио и опевао и грчке и негрчке јунаке, пријатеље и непријатеље. Нарочиту пажњу поклања

старим Балканцима на северу у области Понта. Они су за њега људи високих техничких

способности и необично побожни праведници. Такав суд о најстаријим „варварима“ на Балкану

најлакше се да објаснити колико приближно једнаким нивоом цивилизације грчких колониста и

њихових варварских суседа толико и спољном политиком атинског диктатора Писистрата, који

је са разумљивих разлога ишао за тим да Грцима приближи негрчке становнике на

источнобалканском прибрежју, и да између њих и атичких колониста утврди што пријатељскије

односе.

Песниково састављање и везивање Грка и варвара, савремених друштвених покрета и

давно минулих култура и схватања захтева нарочите уметничке способности у погледу планског

архаизовања и намерне репристинације. У том погледу песник пре свега треба да познаје и старе

прегрчке говоре, којима се сачувало трага на периферији грчког света и у хијератској поезији.

Али, како нам кажу стари историчари, највише се очувало трага прегрчким старинцима у самој

Атици и у најближој околини Писистратове Атине као и у области око Хелеспонта. За Атику је

то сасвим разумљиво, јер је то била оскудна и кршевита земља са економским песимумом. У

атичком крају око Елеусине као и у самој Атини у верској поезији наилазимо на негрчке

елементе. Те прегрчке старинце зовемо Пелазгима или тачније Пеластима, при чему треба имати

на уму да тај етнички назив није једноставан. Из појединих места у Илијади лепо се види да њен

песник познаје језик тих Пеласта, ранијих господара Белог Мора. Значи да је песник Илијаде

био двојезичан, а не само носилац грчке интердијалекатске језичке заједнице. То је у складу

потпуно са његовим ставом према негрчком становништву. Ту је и главни узрок његовој

особеној трпељивости, доста реткој појави код потоњих Грка, који сав свет деле на Грке и

варваре.

Кад кажемо да је Илијада, коју нам оставише александрински професори, написана у

Писистратовој Атини, то не значи да ми са Аристархом заједно сматрамо „состављача“ Илијаде

рођеним Атињанином, па чак ни Грком. Ма да је последња редакција језика, како је то утврдио

лингвиста Вакернагл, несумњиво атичка и атинска, ипак из те поуздане чињенице не морамо

закључити да је песнику Илијаде атички или који други грчки дијалекат његов матерњи језик.

Ова сумња у његово чисто грчко порекло постаје већа кад се сетимо извесних колебања у

гласовима и у ортоепији. Поступак са гласом обележеним називом дигаме и накнадно

развлачење стегнутих дужина и кратких вокала пре би се могли објаснити језичном

колебљивошћу него нужном последицом самог начина певања и то у првом реду стога што се

већ у то доба епске песме рецитовале, а не певале као раније. Зна се да отац оснивача грчке науке и философије, чувеног и по данашњим гимназијама, мислим на Питагору, није био Грк него Пеласт. Можда стога није сасвим без основе античка традиција о страном, негрчком пореклу најстаријих грчких песника и певача као што су Орфеј, Тамир, Мусеј, Лин (име Муза по свој прилици није грчког порекла) и други. По једној античкој традицији песник Илијаде треба да је Мајонац из Лидије, а за Мајонце се мисли и данас да су у ствари балкански старинци индоевропског порекла, који су се за време тако назване ајгајске сеобе у XXП веку са Балкана

доселили у севернозападни Анадол. Ови су Мајонци етнички много ближе Трачанима него Хеленима и припадају вероватно као и остали Пеласте првим индоевропским колонистима, који се на Средоземље доселише много пре Грка и стопише се, негде мање негде више, са затеченим средоземним старинцима. Све ове ситнице, иако на први поглед безначајне, од важности су у нашем случају, јер се ради о аутору првог и најславнијег дела европске књижевности, који је саставио два главна оснивача европске просвећености, прегрчке Пеласте и грчке Индоевропљане. Омирска уметност, о којој ће сада бити реч, је величанствен свод што почива на та два ступа. Онај старији и јачи ступ мање је познат, јер и данас има стручњака који целу грчку уметност, па и сву књижевност сматрају искључиво грчким родом и плодом са грчког стабла, који засадише сами Грци на грчко тле без ичије помоћи и поуке. Али за последње пола века, откако је откривена

уметност старог Миноса на Криту, почиње се друкчије гледати на најстарију грчку књижевност, језик, веру, уметност, друштво и обичаје. Па и на омирско питање, на Илијаду и њеног непознатог писца, који не може стајати далеко од теологије, јер одмах у првим стиховима своје Илијаде уздиже и бесмртну душу и свештеника, њеног лекара, без чије вештине и враџбине грчки јунаци никад не би дошли под тврде зидове богате Троје.

V.

У чему лежи чар и тајна Омирове уметности? Било је песника и пре и после Омира, и било их је и код Грка и код других народа, али досад се појавила само једна Илијада, само један Ахил, само један Хектор. Стручњаци веле да је овом јединственом песнику главна снага у мирној и широкој епској објективности. Други опет у његовој савршеној епској техници и мајсторској композицији. Али техника и композицијски калуп може се научити и позајмити, иако су већ Аристотел и Хорације, песник нелатинског и можда илирског порекла, приметили да писац тројанског рата читаоца сместа уводи и убацује усред матице бурних догађаја. Филолози су срачунали да је песникова умешна техника догађаје од неких десет година, колико је по традицији трајао тројански рат, свела на циглих 50 или 51 дан. Кад се узме у обзир да се већа половина тог броја дана напросто у излагању тока догађаја са типским бројевима девет и дванаест само спомену и прескоче, онда се цела радња, опевана у неких 16.000 стихова одиграва у неких 20 дана. Песник дакле узима само последње дане тројанског рата да нам их опише. Али и ту је, поред све епске опширности препреденији и јачи мајстор но иједан епичар из доба ренесанса

или из новије Европе. Зна се сасвим поуздано да су избројани дана Троји и Пријамовом царству.

То и песник наговештава, али не води нас до краја циља, који очекује само примитиван читалац.

Песник прекида и завршава са тужбалицама и сахраном оног јунака који је држао Троју и који је

био први и најопаснији непријатељ Ахила, главног јунака целог дела. Освајање Илија или Троје, које узалуд читалац тражи у Илијади, оставља овај несумњиво генијални уметник слабијим песницима, званим Хомеридама или Омирчићима, да и они могу нешто да кажу. Тако је

Освајање Троје опевао безначајан неки песник, док би за просечно схватање то требао да уради

сам песник Илијаде и да свог носиоца чојства и јунаштва после пада Троје, подигне и уздигне

као Шекспир Хамлета високо на штиту и на копљима бојним. Већ сам овакав завршетак, који

крваву борбу и кланицу прекида са измирењем љутог Ахила и уцвељеног Пријама, измирењем

обележеним жалосним тоном тихог *religioso con pieta*, можда у већој мери него бурни почетак, одигран савршено драмски *con brío* и *con tutta forza* казује и показује чак и најповршнијем

читаоцу да је пред нама необичан уметник, који савршено рукује свим положајима и скалама, соллом и контрапунктом, трагедијом и идилом.

Виктор Берар, политичар и пријатељ нашег народа, беше посветио сав свој живот

песнику Омиру, а нарочито Одисеји. Он је открио економско-географску важност Омирове

Троје. Илијаду он не сматра обичним епом, него епском драмом. За њега је композиција Илијаде

првенствено драмска. У томе, мисли Берар, лежи права и прва уметничка вредност наше

Илијаде. Други се највише диве песниковим поређењима, краћим и дужим, која сведоче не само

о ширини песниковог замаха и о домаку животног му радиуса, него откривају у њему и сјајног лиричара. А шта да кажемо о песниковим психолошким анализама и о психолошким портретима датим не на дескриптиван шаблонски начин него непосредно индивидуалном речју и делом као код Чехова.

Излази да је овај песник Илијаде и епичар и лиричар и драмски писац, да је психолог са особеним методом и да је описивач нарочитог стила. Старије, мислим професорске и филолошке кудиоце и хомеромастиксе („бичеве Хомера“) и не спомињем нарочито, ма да је потребно знати и чути шта каже и противничка страна, поготово кад је још увек јака и утицајна.

Кудиоци Омирови, којих има и код нас, кажу да у његовом причању има крупних противречности. Одговарамо њима овако: покажите нам неку научну или филозовску расправу

Илијадиног обима у којој нема противречности. Можда би још боље било одговорити им оном

нашом народном пословицом „Добар коњ има стотину мана, а рђав само једну“. Песников

Пегас, којим нас води песник Илијаде није напросто добар. То је сеновит, вилински, чаробни коњ. То је олимписки коњ.

Има кудилаца који највише приговарају досадним клањима у средини епа и тобож

двогубом предмету који песник обрађује. Та озлоглашена клања у средини епа, када се очекује

све снажнија и страшнија динамика, само на први поглед могу да збуне површног истраживача.

Грчког читаоца она нису могла разуме се ни најмање да зашарају као ни набрајање грчких лађа

и племена која учествују у рату или опис главних грчких јунака, што га лепа Јелена даје

тројанским старцима. Клања у средини епа потпуно одговарају и пишком плану и

психолошким потребама античке публике. Досадна могу бити само онима који у нашој Илијади

виде у ствари два епа, Ахилејиду и Илијаду. Ахилејида би по том схватању била старија и од

неког већег уметника, оног правог, старог Омира. Она би садржавала само сукоб између Ахила

и Агамемнона. А сама Илијада, дело неког обичног сакупљача и редактора описивала би борбе

око Илија и пад Троје. Старија Илијада или Ахилејида била би по том схватању певана у неком

краћем стиху и то у ајолском дијалекту. Илијада, она права, била би у епском стиху испевана

или можда и написана у јонском дијалекту. Можда је, мисле ови стручњаци, тек неки трећи

вешт човек све то слепио и скрпио у данашњу Илијаду, оставивши ипак подоста трагова свог крпежа.

Поред најстарије Ахилејиде и најмлађе Илијаде убацују други, још оштроумнији и

довитљивији критичари и тумачи, неку Патроклију, мањи еп о јуначкој погибији верног и

главног побратима Ахиловог Патрокла, па затим епић о јунаку Диомеду и тако даље редом

путем цепкања и уситњавања. Мисао, ако се сме тако казати, која ове стручњаке у том послу

руководи и заводи, лежи у том што тако желе доћи до оне праве песме и до правог Омира, који

треба да је апсолутно савршен. За филологе стручњаке апсолутно савршен Омир и апсолутно

савршена Праилијада, како они желе да назову своју хемијски и логички пречишћену песму, био

би неки мали еп са кратком, јасном и прегледном радњом, без икаквих опширности и без

икаквих противречности, који би садржавао само сукоб између Ахила и Агамемнона, без

икаквих споредних догађаја, који по њиховом схватању успоравају и ометају правилан ток развијања, који мора ићи најкраћим путем ка циљу као по некој надземаљској и натчовечанској ваздушној линији. Ове и сличне лудости могле су да се појаве само у главама филолога, нарочито немачких, који су из овог нашег очигледно за сваког генијалног Омира пошто пото

хтели да издестилирају свог супергенијалног Омира, најстаријег, најсавршенијег и, што је најважније за професорску памет, најлогичнијег Омира.

Срећом данас се после двеста година западноевропског четовања и палетковања

заморише филолошки мозгови и почеше напуштати бојиште испод тројанског града. Један по

један долазе до резигнације и до признања које гласи „не знамо“. То је у главном исход

досадањег ратовања између унитарца и плуралиста, оних који траже једног песника Омира и

других који изналазе у нашој данашњој Илијади више песама од више песника разне вредности.

Гледиште које ми заступамо гласи: ову нашу Илијаду, како је ми данас читамо и како се

чита већ неких 25 столећа, без обзира на ситне и безначајне уметке, саставио је и написао један

једини уметник са својим одређеним уметничким планом и својим одређеним индивидуалним

схватањима. Врло је вероватно да се при том раду, који је искључиво плод његових способности

и само његова генија, послужио старијим песмама. Али то не значи да његово дело има своју

преисторију која се анализом садањег дела може у главним етапама реконструисати и тако

утврдити еволуција и постанак ове Илијаде. Мислимо на унутарњу историју њену у погледу

поступног изграђивања целокупне песникове архитектуре, а не на спољње моменте који су

могли утицати на песникову главну „идеју силу“ и на његов уметнички план. Било је, како каже

Хорације, јунака и пре Агамемнона и песника и пре Омира. Али ми имамо сада пред нама овог

Агемнона и овог песника, овог јединог и јединственог Омира који је уметник самосвојан и целокупан у свом делу.

VI.

Ово гледиште о нашој Илијади и њеном песнику треба мало и доказати. Нарочито

треба подвући његову самосвојност и у композицији и у епској архитектоници и у погледима на

живот и људи и богова, а не само у епској техници и у изражајним средствима, јер се ово двоје

да и од другог примити и научити. Наш је међутим Омир самосвојан самодржац свог

јединственог уметничког генија. Значи да његовом генију нема и није могло бити ни преходника

ни последника. Могло је бити само старијих песника пре њега, а о таквима нас и он сам

обавештава, и могло је бити подражавалаца.

Ове друге много боље познајемо но оне прве. Узмимо само најпознатије. Ту је први

Вергилије и сви потоњи западноевропски песници, од Лукана и Статија до Волтера и

Мицкјевића. Кад споменуемо Волтера, не смемо заборавити да баш његова Анријада даје

приближну представу оне филолошки дестиловане и екстраховане Праилијаде, сухе и анемичне, без живота људског и без даха уметничког. Ниједан од ових западноевропских песника нема оне

просте и савршене генијалности у самом полазном моменту свог дела. Како каже Хорације, Омир нас сместа убацује у вртлог догађаја, сконцентрованих и просторно и временски и, што је

најпресудније, и психолошки у једну једину и јединствену тачку
силу, како би рекли савремени
физичари. Јединство радње, места и времена у овој епској
драми, пуној лирских идила, много је
савршеније и од самог Аристотелова канонског принципа, а да
и не говоримо о техници
европске драме која и код Шекспира тај принцип напушта. Ово
јединствено јединство, главно
сведочанство о једном једином песнику и писцу, почива на
једној психолошкој доминанти од
почетка до краја целог епа. Та доминанта је Ахилова срџба, око
које као у некој музичкој фуџи
круже и измењују се и сви остали мотиви и све остале
варијације. О њој ћемо морати посебно
говорити.

И кад се сложимо са Бераром да је наша Илијада епска драма,
морамо одмах истаћи да
личности Омирове сцене ни за најкраћи тренутак не падају ма у
какав патетичан излив, који је
редовна појава код свих западноевропских писаца са
Вергилијем на челу. О театралности ни
сенке, ма да се радња догађа на југу, међу херојима и
боговима. Све је савршено људско и

свељудско, почевши од поглавара Олимпа, родитеља и богова
и људи, па до Ахилове послуге.

Ово су сваком уочљиве особине Омировог психолошког стила,
који, како сви кажу, оста
недостижан све до дана данашњег.

Ако песнику Илијаде припада и Одисеја, а тако сви стручњаци
мисле и тако су за ових

XXV векова мислили, онда је Одисеја раније дело песниково,
написано пре Илијаде. Сви

додуше налазе да је песник писао ратничку Илијаду у млађим
годинама, а маломештанску

Одисеју у старијим годинама свога живота, када му је стил
постао мање драмски и више

идиличан. При томе се стручњаци позивају на чињеницу да је архитектоника Одисеје компликованија и да претпоставља тежи напор но у Илијади, јер се цела тема одиграва паралелно на два разна места са две главе личности. Тако мисле и професори и песници који су се бавили Омировим песмама. Али овај утисак није тачан закључак, иако за њега говори на око и метрика. Стихови у Одисеји показују нешто мањи постотак таквих завршетака које наука сматра старијим но у Илијади. Ако међутим оба дела припадају једном те истом песнику, ова ситна разлика у постотку не значи готово ништа, јер се може лако објаснити разним епским материјалом: онај материјал за Илијаду припада старијем слоју, а овај за Одисеју који је у већој мери поморски и прегрчки није могао тако брзо прерушити се у грчку метрику. Илијада је у еколошком погледу више континентална и стога ближе индоевропском времену, док Одисеја има претежно медитеранску позадину. Нама се чини да Одисеја, која нема ни из далека оно психолошко јединство, својствено Илијади, показује примитивнију технику, са свим оним особинама које су тек у Илијади дошле до пуног израза, Радња се у Одисеји догађа на разним местима, она је стога по садржини интересантнија, али истовремено и разбијенија, нарочито у првој половини. Плански принцип за композицију обележен је дуализмом и паралелизмом, који додуше сусрећемо и у Илијади са карактеристичним контрапостима, који снажно истичу психолошке портрете. Међутим у Илијади монизам је претежнији од дуализма, коме је супротстављен и триализам. Одисеја се може сва поделити у шест једнаких делова и њен принцип уоквирене приче одаје великог

уметника. Илијада се пак дели у три чина, сва три пуна драмске динамике која се све до краја са малим ретардацијама, вешто смишљеним уосталом, стално пење и напредује.

Све је усредсређено око једне личности, која се осећа на позорници и онда када је не

видимо. Све добре особине Омирове архитектонике што их налазимо у Одисеји налазе се

појачане и савршеније у Илијади, која превазилази Одисеју у првом реду својом ванредном

психолошком документованошћу, а мање савршенијим техничким вештинама. Стога нам се

чини да је песник Илијаде најпре дао страдалника Одисеја, а доцније срдитог Ахила.

Песников Ахил није само *furioso*. Он је и *inamorato*. Не мислимо овде само на Ариостовог

Орланда, него и на *odi et amo* („мрзим и волим“) темпераментног Катула, јединог истинског

лиричара старог Рима, и на два основна козмогонска принципа што их постави философ

Емпедокле. Љубав и мржња управљају Ахилом, а песник нам одмах у уводу каже да ће опевати

Ахилу срџбу, са које изгибоше силни јунаци, па најзад и он сам. Ова срџба и мржња не јавља

се нигде, па ни у Илијади без љубави. Та два афекта иду увек заједно или наизменично. И

Омиров Ахил на крају крајева полаже оружје пред љубављу, која је и према песнику Илијаде

непобедива и моћнија од мржње.

Како је песник испреплео Ахилуве љубави и мржње? Досадањи стручњаци као да су и

превише поклонили пажње Ахилувим мржњама у Илијади, полазећи при том од песникових

речи у самом уводу и од Ахилова сукоба са силним Агамемноном, главним војводом ахајске

војске под Тројом. Међутим Ахил се није ражљутио само на Агамемнона и на све остале Ахајце, који отрпеше Агамемнонову

самовољу. Ова љутња и мржња почињу да попуштају већ на почетку другог чина ове епске драме, чији је протагониста жестоки Ахил, у неку руку прототип

Цвијићева виолентног динарског типа и права супротност потоњем грчком идеалном

трезвењаку, који поступа у свему „с ос меру“, како каже епигончић гркомански кир-Јања.

У деветом певању наиме, после одбијања понуђене сатисфакције понуђене од нарочитог

изасланства Агамемнонова, Ахил ипак наговештава да ће у извесном часу ступити у борбу. У

средини другог чина, кад ситуација за Ахајце постаје све у већој мери безнадежна, шаље Ахил

свог најмилијег друга Патрокла најпре да види како стоје Ахајци, а доцније даје своје оружје и

своју опрему Патроклу, који донекле сузбија Тројанце, па затим и сам пада од Хекторове руке.

Са Патрокловим лешем одлази непријатељу и Ахилово оружје. Две срамоте за Ахила: погибија

првог друга и губитак оружја. Ахилова срџба и мржња преноси се коначно и потпуно на

народног и личног непријатеља Хектора, који се привремено због срџбе на Агамемнона, готово

сасвим изгубио у Ахиловој потсвести и ишчезао из његова круга интересовања.

Тако се јавља друга срџба и друга мржња Ахилова. Тако почиње трећи, завршни чин

драме, једнак у главном по обиму ранијим чиновима. Сваки наиме обухвата по осам певања и од

прилике приближно једнак број стихова. Али и овај судбоносни, трећи чин завршава љубављу, смиреном и пуном тихог самоодрицања, а не неком провалом неке нове Ахилеве срџбе.

Значи да песник Илијаде не пева до краја о убиственој срџби дивног Ахила. Стога су

готово сви домишљати и кратковиди стручњаци хтели да поправе песника и да заврше ову епску

драму, коју зовемо Илијадом, оном сценом где Ахил, сав бесан и сав трагичан у свом гњеву, повлачи око зидина тројских леш убијеног Хектора. Ови добронамерни стручњаци и

омиропоправљачи и испитачи мисле у својој прописно сређеној и школски распоређеној памети

да је песник Илијаде под крај свог подугачког епа готово заспао и заборавио на свој основни

психолошки мотив, којег се мора држати од почетка до краја. Мисле ови једноставни мозгови да

све у животу, истинском и уметничком, мора бити једноставно, праволински одмерено и

одбројено. Мисле да песник свог Ахила не сме даље од срџбе потезати и неким по њихову суду

споредним сценама повлачити.

Не знају при томе или заборављају ону истину да нема мрака без светлости и обратно, да нема смрти без живота и обратно, да нема мржње без љубави и обратно. Та како бисмо ми

осетили и оценили Ахилову срџбу и мржњу кад не бисмо знали и видели његову љубав и

доброту? Песник Илијаде је добро знао оно што знају сви неуки и прости да је Ахил морао

неког и нешто волети, када је могао тако страшно мрзети. Знао је да нема светлости без сенке и

да нема ноћи без дана.

Као сви велики људи песник Илијаде је потврдан и не може стога ни под коју цену да

даде негативним и противживотним расположењима као што су срџба и мржња не само прву

него и последњу реч. Знао је да су мржња и гњев убиствени и да су љубав и доброта животворне

на целом свету и у свим временима.

Па стога и његова епска трагедија, која је истовремено и божанска и људска комедија, јер

оба света и обе реке живота иду код овог песника успоредо, мора завршити макар

ишчекивањима новог живота и нове радости. Ова животна и општа истина важи нарочито за

људску децу што живе на обалама и острвима Јонског и Белог, Ајгајског Мора.

VII.

Обе Ахилове мржње песник Илијаде оивичио је љубавима. Али не једнаким љубавима.

То не би било ни уметнички ни херојски. Прва љубав, старија од мржње на Агамемнона, је

потпуно телесна и управљена је лепој робињици Брисејиди, коју мора уступити Агамемнону и

коју доцније неће да замени и надокнади ни понуђеном кћерком силног првог војводе

Агамемнона. Брисејида је дакле прва и последња Ахилова телесна страст, којој песник са

појмљивих разлога у свом херојском епу није могао поклонити више простора него колико је

допуштала друштвено-психолошка стварност оног времена и оног места. Ипак је њен утицај на

судбину кратковеког јунака Ахила потпуно довољно истакнут.

Давно је примећено да је песник Илијаде јединствен уметник у вешто смишљеној и још

вештије израженој психолошкој градацији, ма да је и сва остала његова психичка ритмика пуна

прелива и темпа. Телесну љубав према Брисејиди потискује увређен понос и срџбу на

Агамемнона и све Ахајце. Ту лични моменат претеже готово сасвим осећај колективне

повезаности. Али само онолико колико је најпотребније, иако Ахил редом одбија све понуде

некада надменог, а сад погруженог Агамемнона. Закон опште равнотеже, који господари грчким

душевним и духовним животом, у колико је изражен и претстављен у религији, уметности и

науци, не може да остави ни Агамемнонову надменост ни Ахилову претерану обест (hybris) некажњеним.

Свако ремећење равнотеже и хармоније мора се испаштати и платити. Своју

непопустљиву мржњу на Агамемнона и на цео ахајски народ плаћа Ахил смрћу свог најбољег

пријатеља, губитком и пропашћу своје друге љубави, чисто другарске и стога много вредније но

што је била она чулна љубав према младој робињици. Због оне младе жене дошло је до

убиствене заваде и омразе између главног јунака и главног војводе ахајског, а због лепе Јелене

дошло је до тројанског . рата. То све сазнајемо од песника Илијаде. И трећа жена, млада

робињица са Хрисе, које Агамемнон неће ни за откуп да врати њеном оцу, проузрокује страшну

погибију и помор у ахајској војсци. Али песник Илијаде има и таквих женских карактера, који

су потпуне супротности лепој Јелени, исто онако као што има најсупротније мушке односно

херојске карактере.

Смрт Патроклова потискује Ахилову срџбу према личним непријатељима и уступа место

мржњи на општег колективног непријатеља, Хектора, који уби најдражег друга Патрокла, и на

Тројанце који већ носе ватру на ахајске лађе, да сасвим онемогуће повратак и узмак. Друга

љубав Ахилова, узвишенија, снажнија и дубља од прве, много је јача од мржње и срџбе на

Агамемнона. Али она ствара или боље речено поново распирује и до врхунца уздиже стару

мржњу на главног супарника и на заједничког непријатеља.

У трећем чину песник нам на свој непосредан начин са много страховитих и сурових

појединости описује и једну и другу страст главног јунака, како жали за љубљеним Патроком и

како бесни против најомраженијег душманина. Песников Ахил уме да плаче као лудо дете и да

бесни као најисконскији демон. Оно што ради са убијеним Хектором прелази опет сваку меру и

постаје hybris, која ће доцније бити кажњена.

Хекторов отац, седи Пријам, долази кришом у Ахилову колибу. Плаче старац и моли

подивљалог хероја божанског порекла са мајчине стране, која је у прегрчкој балканско-

анадолској области била јача од очеве. Моли и преклиње понижени и уцвељени старац, господар некад најмоћнијег и најбогатијег града на свету. Срдит Ахил не попушта све дотле док

га Пријам не потсети на његова седа родитеља, смртника Пелеја, који ће по општем закону

морати једном да оплакује Ахилову погибију. Тек успомена на оца изазива у Ахилу и уздиже на

површину ону трећу његову љубав, најстарију, најдубљу и најмоћнију код свих индоевропских племена.

То је најсветија љубав према родитељу. Ова љубав побеђује све остале љубави и

савладава све мржње. Ахил коначно попушта, мири се са оцем убице љубљеног друга и даје му

синовљев леш. Настаје општи декрешчендо, али поступно, обележен профињеном

психологијом: још једном, после измирења са Пријамом, са својом личном судбином и са целим

светом, Ахилова срџба за моменат блесне. Ипак синовљева љубав у Ахилу, старија и од оне

према другу Патроклу и од оне према лепој робињици, јача је од мржње и беса на Агамемнона и

на Хектора. То је песник Илијаде хтео да покаже и стога се његова епска драма није могла и

није смела да сврши Хекторовом погибијом. Могла се свршити само измирењем главних јунака

и сахраном Ахилова и ахајског душманина, првог и последњег браниоца тврдог Илија.

Срџба Ахилова, главна потка Илијаде, испреплетена и оивичена љубавима, није могла ни са гледишта моралне, психичке и естетске стварности, да буде и финале ове јединствене симфоније људских страсти и јуначких страдања. Заједно са најсветијом Ахиловом љубављу доводи до смирења у епу, које слушаоца и читаоца уздиже изнад катарки ахајских лађа, изнад високе тројанске куле и изнад поклика и јаука храбрих бораца са обе стране. Ово смирење уздиже из долине плача и мржње до висине Олимпа, где влада неугасив смех и Зевс, отац свих људи и свих богова, бранилац равнотеже и хармоније. На тим висинама ишчезавају људске и свељудске пролазне мржње и љубави, остаје само она љубав која веже прошла и садања поколења, која измирује наша и туђа племена. То су љубави животворне, које могу обезбедити вечност и пружити оне дарове што их уживају само олимписки богови, радост и вечност. Измирењу и смирењу у Ахиловој колиби морало је према песниковој религији, чији су богови грешни као и смртници, да претходи измирење између Зевса и Хере, који су се завадили исто као и Ахил и Агамемнон већ на почетку самог епа. Старо је веровање у анадолској културној области у потпун паралелизам макроkozма и микроkozма. Овај наш живот на земљи, лични и колективни, само је одблесак и пандан оном великом и силном животу на небу. Стога Омирови богови активно учествују у тројанском рату, деле се у таборе и заузимају се за своју страну на земљи. Небески живот се не одваја, него се само издваја и истиче од земаљског. Љубавима и мржњама на земљи одговарају појачане и повећане љубави и мржње на небу, где се

поједини богови боре међусобно и једни друге потискују и са престола збацују. И ток догађаја у

Илијади врши се не по програму и плану њена песника, него по вољи Зевсовој.

Он је у то доба главни и одлучни чинилац. Он даје Тројанцима победе над Ахајцима, које

штити његова жена Хера. Поступа тако стога што жели да пружи Ахилу сатисфакцију. То је

обећао његовој мајци Тетиди, која га је задужила приликом неке раније борбе међу олимписким

боговима. Савременог читаоца може да буну стална интервенција олимписких богова. Али

њихови су поступци у толикој мери хуманизовани да су богови људима сасвим приближени, па

се размаци често своде на нулу. Наше хришћанско гледање на богове морамо стога потпуно

одбацили ако хоћемо да схватимо и осетимо омирску симбиозу, заједницу живота смртних људи

и бесмртних богова.

У античкој трагедији тај размак између земље и Олимпа знатно је већи но у Омирову епу

и у античкој комедији. Илијада је стога у исти мах људска и божанска комедија, која пружа верну

слику свељудског и свебожанског живота, са свим њиховим свакодневним ситницама и са свим

њиховим вечним крупницама. Ове последње су везане за бесмртне душе хероја, непропадљиве

као што су и њихова јуначка дела и њихова слава, коју дугују песнику Илијаде. Управо тај

духовни и душевни део нашег бића, којим учествујемо у поменутој симбиози, пружа песнику

Илијаде главну подлогу јединства. Јединство духа и душе је јаче и њен најснажнији и

најопаснији истовремено израз бес и срџба која убија и разара, мора на крају епа да уступи

место и престо свемоћној љубави, којој служе људи и богови, па и сам песник Илијаде.

Ахилове љубави и Ахилове мржње омогућиле су песнику Илијаде да од старијих балада о ахајским јунацима састави и напише сам уз помоћ Муза јединствено уметничко дело, у ком се сукоб Европе и Азије, борба између старог феудалног племства са севера и новог средоземачког грађанства и судар двеју епоха у балканско-анадолској историској симбиози прикаже у сенци једног јединог човека божанског порекла. Ова и оваква заједница личних страсти са судбином ондашње екумене, коју песник свесно и суверено архаизује, даје овом књижевном делу необичну и изузетну вредност, узвишену и просту у исти мах, и приступачну и разумљиву културном пучанину и властелину. Стога је ово дело остало недостижно. Није се дало померити са свог Олимпа ни онда када је модерна историска критика померила и оборила многе идоле и

кумире класичне и класицистичке. Илијада је била и остаје најтрајнији споменик европске књижевности.